

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 52
Sayfa/Page: 169-192
ISSN: 1302-6879

**İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı
Kazanımlarının Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerine Göre Değerlendirilmesi***
*Evaluation of Primary School Human Rights, Citizenship and Democracy Curriculum
Outcomes According to Bloom and Revised Bloom Taxonomies*

• Durmuş BURAK*
Yavuz TOPKAYA**

* Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Kilis/Türkiye.
Dr., Kilis 7 Aralık University, Faculty of Education, Department of Elementary Education, Kilis/Turkey.
dburak3819@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3310-1505

**Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Hatay/Türkiye.
Assoc. Prof., Hatay Mustafa Kemal University, Department of Turkish and Social Sciences Education, Hatay/Turkey.
topkayay@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9722-1114

Makale Bilgisi | Article Information
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 15/02/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted: 15/06/2021
Yayın Tarihi / Date Published: 30/06/2021

Atf: Burak, D. & Topkaya, Y. (2021). İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerine Göre Değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, 169-192

Citation: Burak, D. & Topkaya, Y. (2021). Evaluation of Primary School Human Rights, Citizenship and Democracy Curriculum Outcomes According to Bloom and Revised Bloom Taxonomies, *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 52, 169-192

Öz

Bu çalışmanın amacı, İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programının Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerine göre incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Bu bağlamda ilgili öğretim programında bulunan kazanımlar, öncelikle taksonomilere göre incelenmiş, daha sonra da vatandaşlık eğitiminin genel amacı olan “iyi vatandaş” yetiştirme hedefi açısından değerlendirilmiştir. Bu amaç kapsamında çalışma, nitel araştırma yaklaşımında doküman inceleme tekniği kullanılarak desenlenmiştir. Çalışmanın dokümanlarını Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2018 yılında uygulanmaya başlanan 4. Sınıflar İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı oluşturmuştur. İlgili öğretim programında yer alan 29 kazanım ise bu çalışmanın veri kaynağı olmuştur. Kazanımlar öncelikle iki araştırmacı tarafından Bloom Taksonomine göre analiz edilmiştir. Bu aşamada bilişsel alanda olduğu tespit edilen 27 kazanım, ikinci bir analizle Revize Bloom Taksonomisine göre incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara ve ilgili öğretim programının genel amaçlarına göre yapılan değerlendirmeler neticesinde öğretim programındaki kazanımların, vatandaşlık eğitiminin temel amacı olan “iyi vatandaş” yetiştirmeye uygun olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık eğitimi, Bloom, Revize Bloom, iyi vatandaş, kazanımlar, ilkököl.

* Bu çalışma, program değerlendirme kapsamında olduğu için etik kurul izni gerekmemektedir.

Abstract

The aim of this study is to analyze and evaluate the Primary School 4th Grade Human Rights, Citizenship and Democracy Curriculum according to Bloom and Revised Bloom Taxonomies. In this context, the outcomes in the relevant curriculum were firstly analyzed according to taxonomies, and then evaluated in terms of the main purpose of citizenship education, which is to educating "good citizen". Within the scope of this purpose, the study was designed using the document analysis technique in the qualitative research approach. The documents of the study consisted of the 4th Grade Human Rights, Citizenship and Democracy Course Curriculum, which was started to be implemented in 2018 by the Ministry of National Education (MEB). The 29 outcomes in the relevant curriculum are the data source of this study. The outcomes were first analyzed by two researchers according to Bloom's Taxonomy. At this phase, 27 outcomes, which were found to be in the cognitive field, were analyzed with a second analysis according to the Revised Bloom Taxonomy. As a result of the evaluations made according to the results obtained in the study and the general objectives of the relevant curriculum, it was seen that the outcomes in the curriculum were suitable for educating "good citizen", which is the main purpose of citizenship education.

Keywords: Citizenship education, Bloom, Revised Bloom, good citizen, outcomes, primary school.

Giriş

Vatandaşlık eğitimi, öğrencilere vatandaşlık bilgisi, demokrasi ve yurttaşlık becerileri ile değerlerinin kazandırıldığı süreçtir (Ersoy, 2007). Bütün bir eğitim sürecinin ana amacının vatandaşlık eğitimi olduğu söylenebilir. Ancak ülkemizde vatandaşlık eğitimi genel olarak ilköğretim düzeyinde yürütülmektedir. İlköğretimde vatandaşlık eğitimi, eğitim tarihi sürecinde ülkemizde farklı uygulamalar içerisinde programlanmıştır. Son 20 yıl içerisinde vatandaşlık eğitiminde pek çok değişiklikler yaşanmış, bu süreçte vatandaşlık müstakil bir ders olarak yürütülmüş ya da diğer derslerle bütünleştirilmiştir. Bu bağlamda 2005 yılında önemli bir değişime gidilmiş ve daha önce müstakil bir ders olan vatandaşlık eğitimi, bütün bir ilköğretim programında, ara disiplin olarak tanımlanmıştır (Gözütok, 2008; Merey, Karatekin ve Kuş, 2012). Böylece vatandaşlık eğitimi ilköğretimi oluşturan diğer derslerle ilişkili olarak yürütülmeye başlanmıştır. Bu anlayışla vatandaşlık eğitimiyle ilgili bilgi, beceri, tutum ve davranışların kazandırılmasında tüm öğretmenlere sorumluluk verilmesi ve vatandaşlık eğitiminin tüm derslerle ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır (Haçat Oğuz ve Demir, 2017). Ayrıca bu süreç öncesinde ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda zorunlu olarak yürütülen "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" dersinin kademeli olarak kaldırılmasına karar verilmiştir (Gözütok, 2008; Merey, Karatekin ve Kuş, 2012). Bu kesintili ve değişen süreç

sonrasında vatandaşlık eğitimiyle ilgili farklı uygulamalara gidilmesine devam edilmiştir. Daha önce ara disiplin olarak tanımlanan vatandaşlık eğitimi, 2010-2011 öğretim yılında tekrar "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" adıyla ilköğretim programlarında müstakil bir ders olarak yer almıştır. Bu ders 8. sınıflarda önce seçmeli, 2011-2012 öğretim yılı itibarıyla de zorunlu dersler kapsamında uygulanmaya başlanmıştır (Haçat Oğuz ve Demir, 2017, Zabun, 2018). Son olarak 2012 yılında yapılan değişiklik ile vatandaşlık eğitimi, ilkokul 4. sınıflarda "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi (İHYD)" adıyla zorunlu ders kapsamına alınmıştır (Baysal, Tezcan ve Araç, 2018). Günümüzde zorunlu bir ders olarak yürütülen İHYD, ilkokul 4. Sınıf öğrencilerine insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi bilgisi, becerisi ve değerleri kazandırma amacına hizmet eden bir derstir (Balbağ, Gündoğan Bayır ve Ersoy, 2017).

Günümüzde 2012 yılında yapılan son değişiklik geçerliliğini sürdürmekte ve vatandaşlık eğitimi müstakil bir ders olarak ilkokul 4. sınıf İHYD dersiyle sağlanmaktadır. Vatandaşlık eğitimi, ülkemizin eğitim tarihi sürecinde farklı uygulamalar içerisinde programlanmış olsa da her zaman "iyi vatandaş" yetiştirme amacına hizmet etmiştir (Aslan ve Aybek, 2018). Genel bir ifadeyle "iyi vatandaş" ailesine, toplumuna ve ülkesine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getiren, vatanını seven ve koruyan, empati kuran, eleştirel düşünen, etrafında meydana gelen sorunlara karşı duyarlı olan, güncel sorunları takip eden ve toplumun rahatı için çaba sarf eden kişidir (Kızılay, 2015; Kuş ve Aksu, 2017). "İyi vatandaş" kavramı bireysel, toplumsal ve evrensel faydalılık açısından değişirse de değişen ve dönüşen dünyada kavrama yüklenen anlam değişim göstermiştir. Ayrıca günümüzde yaşanan teknolojik değişim ve dönüşüm neticesinde "iyi vatandaş" kavramına yeni anlamlar yüklenmiş, iyi vatandaşın hak ve sorumlulukları çeşitlenmiştir. Bu noktada dijital vatandaşlık, küresel vatandaşlık ve çok kültürlü vatandaşlık gibi alt kavramlar tanımlanmaya başlanmış (Öztürk, İbrahimoglu ve Yıldırım, 2019), bu bağlamda da "iyi vatandaş" kavramı ve iyi vatandaşın kimliği değişmiştir. Dolayısıyla "iyi vatandaş" yetiştirmeyi amaçlayan vatandaşlık eğitiminin de bu duruma paralel olarak değişim gösterdiği söylenebilir. Zira bu değişim sürecinde İHYD dersinin öğretim programı yakın zamanda güncellenmiştir. MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) çağın getirdiği değişim ve dönüşüme ayak uydurmak amacıyla 2018 yılında İHYD dersinin öğretim programını güncellediğini vurgulamaktadır (MEB, 2018). Bu bağlamda yeni öğretim programının çağa uyum sağlayan "iyi vatandaş" yetiştirme amacına hizmet etme amacıyla güncellendiği düşünülebilir. 2018

yılında güncellenen İHYD dersi öğretim programının amaçları çerçevesinde “iyi vatandaşın” özellikleri genel olarak şu şekilde tanımlanmıştır (MEB, 2018):

- İnsani değerleri özümseyen,
- Çocuk olmanın sağladığı hak ve sorumlulukları fark eden,
- Hak ve özgürlüklerin kullanan, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duyan,
- Sorumluluk üstlenen,
- Adaleti ve eşitliği gözetip ve buna uygun davranan,
- Demokratik süreçlere katılım gösteren,
- Toplumun sorunlarını uzlaşıyla çözen,
- Sahip olunan özgürlüklerin ve hakların korunmasına ve geliştirilmesine katkılar sunan,
- Cumhuriyet ve değerlerinin önemini bilen,
- Toplumsal yaşama kültürüne katkı sağlayan bireylerdir.

Yukarıda, güncellenen İHYD programının alt amaçları kapsamında yetiştirilmesi amaçlanan “iyi vatandaşın” özellikleri sıralanmıştır. Bu bağlamda programla “iyi vatandaşın” insan hakları, yurttaşlık ve demokrasiyle ilgili kavram ve değerleri öğrenmesi ve benimsemesi, bu kavram ve değerleri yaşantı haline getirmesi amaçlandığı söylenebilir. Bu noktada genel olarak programın, alt amaçları çerçevesinde tanımlanan “iyi vatandaşı” yetiştirmeye ne derece uygun olduğu sorusu akla gelmektedir. Ancak güncellenen programın tanımladığı “iyi vatandaşı” yetiştirme amaçlarına ne derece hizmet ettiğini belirlemek ve değerlendirmek adına alanyazında yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Alanyazında İHYD dersinin daha önceki öğretim programlarına ve programların uygulanmasına yönelik değerlendirmelerin yapıldığı çalışmalar bulunduğu gibi (Gürel, 2016; Kaçar ve Kaçar, 2016; Sağlam ve Hayal, 2015), yeni öğretimin programının uygulanması ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Aslan ve Aybek, 2018). Alanyazında yeni programın değerlendirildiği çalışmaların oldukça sınırlı olduğu ve programın öğretmenlerin görüşleri üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Uygulayıcı olarak öğretmenlerin görüşleri bu konuda oldukça önemlidir. Ancak yeni programın “iyi vatandaşı” yetiştirme amacına uygunluğunun farklı açılardan değerlendirmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda öğretim programlarının değerlendirilmesi, programın kazanımları üzerinden de sağlanabilmektedir (Demirel, 2012; Gültekin ve Burak, 2019). Programlar, öğrencilere kazandırılması istenilen bilgi, beceri ve değerleri içeren bir kılavuz niteliğindedir (Burak, 2017; Doğan ve Burak, 2018; Gültekin ve Burak,

2019). Bu kılavuzluğunu sağlayan temel program öğeleri, programın kazanımlarıdır. Çünkü kazanımlar öğretilecek içeriğin seçiminde ve öğrenme-öğretme sürecinin düzenlenmesinde ve gerçekleştirilen öğretimin değerlendirmesinde belirleyici unsurlardır (Demirel, 2013). Dolayısıyla programların kazanımları, programın genel amaçlarına ulaşılmasında önemli bir ölçüttür. Bu bağlamda 2018 İHYD dersi öğretim programının kazanımlarının, programın genel amaçlarına hizmet etmesi beklenmektedir.

İHYD dersi öğretim programıyla genel olarak öğrencilere insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili kavramsal bilginin öğretilmesiyle birlikte temel değerlerin kazandırılması; böylece öğrencilerin bu bilgi ve değerleri bir yaşam biçimi ve kültür hâline getirmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2018). Bu doğrultuda vatandaşlık eğitiminde yeni programla çağa uygun “iyi vatandaş” yetiştirme amacına ulaşılması hedeflenmektedir. Öte yandan MEB 2018-2019 eğitim-öğretim yılı itibarıyla güncellenen İHYD dersi öğretim programının uygulamasına pilot çalışmalar yapmadan geçmiş ve bu programının amaçlarına hizmet etmesi bakımından değerlendirilmesini yapmamıştır. Ancak MEB süreçte elde edilecek izleme ve değerlendirme çalışmalarına göre programda gerekli güncellemelerin yapılacağını ifade etmiştir (MEB, 2018). Dolayısıyla süreç içerisinde öğretim programlarının amaçlarına hizmet etmesi bakımından incelenmesi, ilerleyen dönemlerde MEB tarafından yapılması planlanan izleme ve değerlendirme çalışmaları için önemli bir veri kaynağıdır (Gültekin ve Burak, 2019). Bu kapsamda 2018 yılında güncellenen İHYD dersi öğretim programı kazanımlarının amaçlarına uygunluğunun irdelenmesi ve değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

Öğretim programlarının amaçlarına uygunluğu, programın kazanımlarının programın öznesi ve hedef kitlesi öğrenenlere göre değerlendirilmesi ile sağlanabilir. Zira bir öğretim programı genel anlamda öğrenene hizmet etmek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir öğretim programının kazanımlarının öğrenenlere göre standartlaştırılarak amaçları bağlamında değerlendirilebileceği söylenebilir. Zira programlarda bulunan kazanımların öğrenen açısından incelenmesi için kazanımların standartlaştırılarak değerlendirilmektedir. Kazanımların standartlaştırılması için çeşitli taksonomiler kullanılmaktadır. Bu kapsamda alanyazında en çok kabul gören ve en yaygın kullanılan Bloom ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu taksonomidir (Bümen, 2006). Bloom ve arkadaşlarının (1956) geliştirmiş olduğu taksonomi, 20. yy. da program geliştirmeyi etkileyen en önemli kaynaklardan biri olarak seçilmiş ve 22 farklı dile çevrilerek

yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Shane, 1981). Ayrıca Bloom Taksonomisi kullanılarak birçok program geliştirme, inceleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmış (Krathwohl, 2002; Yurdabakan, 2012) ve yapılmaya da devam etmektedir.

Bloom Taksonomisinin temelinde ilgili öğretim sürecinin amaçlarına hizmet eden kazanımlar bulunmaktadır. Dolayısıyla öğrenme-öğretme süreci başında öğrencilerin ulaşması beklenen çıktıları içeren kazanımlar, Bloom Taksonomisinin temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Kazanımlar, Bloom Taksonomisi kullanılarak bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlarda değerlendirilmekte ve sınıflandırılabilir (Demirel, 2013; Doğanay ve Sarı, 2007). Bu kapsamda yer alan bilişsel alan; hatırlama, kavrama, çözümlenme, oluşturma ve değerlendirme gibi süreçleri içermektedir. Bilişsel alanı tanımlayan bu süreçler düşünme becerilerinin kullanılmasını ve bilginin zihinsel becerilerle işlenmesini ifade etmektedir (Özdemir, 2014). Duyuşsal alan farkında olma, istek gösterme, tepkide bulunma, değer verme ve adanma gibi duygusal durumları içermektedir (Demirel, 2013). Duyuşsal alanı tanımlayan bu durumlar sevgi, saygı, istek, arzu, ilgi, güdü ve tutum gibi duygusal süreçlerin işlevselleştirilmesi ve işletilmesini ifade etmektedir. Devinişsel alan ise motor aktiviteleri yapabilme, koordinasyon sağlama, taklit edebilme, uygulayabilme ve alışkanlık haline getirme gibi fiziksel davranışlar ve becerileri içermektedir (Senemoğlu, 2009). Devinişsel alanı tanımlayan bu fiziksel davranış ve beceriler psikomotor etkinliklerin gözlenebilir bir biçimde yerine getirilmesini ifade etmektedir. Kazanımların standartlaştırılması için Bloom taksonomisini oluşturan alanların her biri önemli ve gereklidir. Ancak duyuşsal, devinişsel alanlardaki öğrenmelerin zihinsel süreçlere bağlı olması ve öğrenme-öğretmede zihinsel süreçlerin daha ön planda tutulması Bloom Taksonomisindeki bilişsel alanları daha önemli kılmaktadır (Burak, 2017; Gültekin ve Burak, 2019).

Bloom Taksonomisinin bilişsel alanı hiyerarşik bir yapıda hatırlama, kavrama, uygulama, çözümlenme, oluşturma ve değerlendirme basamaklarından oluşmaktadır (Bloom, 1956; Bümen, 2006; Demirel, 2013; Krathwohl, 2002). Bu taksonomi 1950'lerden günümüze değin sıklıkla program geliştirme ve değerlendirme amacıyla kullanılmıştır (Bümen, 2006). Ancak bilişsel alanın hiyerarşik yapısında oluşturma basamağının, değerlendirme basamağından daha üst düzey bir zihinsel süreç olması gerekliliği (Bümen, 2006; Krietzer ve Madaus, 1994) ve bilişsel alanın sadece zihinsel süreçleri içermediği, bilginin kendisiyle de ilişkisi olduğu ve birlikte değerlendirilmesi eleştirisi nedenleriyle Bloom Taksonomisi yeniden gözden geçirilmiş

ve yenilenmiştir. Anderson ve Krathwohl, Bloom Taksonomisinin bilişsel alanında yaptıkları yeniliklerle ilk taksonominin aksine iki boyutlu bir yapı tasarlamışlar ve tasarladıkları bu yapıya Revize Bloom Taksonomisi adını vermişlerdir (Anderson ve Krathwohl, 2001).

Yenilenmiş taksonomiyle kazanımlar bilişsel alanda, bilişsel süreç ve bilgi basamaklarına göre iki boyutlu bir yapıda değerlendirilmektedir. Bu taksonomiyle bilişsel alanda yer alan kazanımlar bilişsel süreçler ve bilgi boyutlarında değerlendirilmekte ve değerlendirme yapılırken bilgi boyutunda öğrencilerin ne bildiği, bilişsel süreç boyutunda ise nasıl bildiği belirlenmeye çalışılmaktadır (Demirel, 2013). Revize Bloom Taksonomisinin bilişsel alanında hatırla, anla, uygula, çözümla, değerlendir ve oluştur düşünme basamakları bilişsel süreç boyutunu oluşturmaktadır. Öte yandan bilişsel süreçleri tanımlayan hatırla, anla (kavra) ve uygula basamakları alt düzey basamakları; çözümla (analiz et), değerlendir ve oluştur (sentezle, yarat) basamakları ise üst düzey bilişsel süreçler olarak iki ayrı kategoriye ayrılmıştır (Crowe, Dirks ve Wenderoth, 2008; Burak, 2017; Doğan ve Burak, 2018; Gültekin ve Burak, 2019). Yine yenilenmiş taksonomide olgusal, kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgi basamakları bilişsel alanın iki boyutlu yapısının bilgi boyutunu oluşturmuştur. Revize Bloom Taksonomisinin iki boyutlu yapısı kazanımların değerlendirilmesinde daha ayrıntılı ve duyarlı tespitler yapılmasına sağlayabilmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bloom ve Revize Bloom Taksonomileri öğretim programlarındaki kazanımlarının standartlaştırılmasında, böylece de kazanımların sınıflandırılması ve değerlendirilmesinde sıkça kullanılmaktadır. Alanyazın incelendiğinde uzun yıllardır Bloom Taksonomisi ve/veya Revize Bloom Taksonomisi kullanılarak ülkemizde farklı öğretim programlarının incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Arı ve Gökler, 2012; Bekdemir ve Selim, 2008; Burak, 2017; Büyükalın Filiz ve Baysal, 2019; Doğan ve Burak, 2018; Doğanyigit ve Afacan, 2020; Gezer, Şahin, Öner ve Sünkür, 2014; Gültekin ve Burak, 2019; Hamurcu, 2020; Kablan, Baran ve Hazar, 2013; Karagül ve Oral, 2020; Karagöl, 2020; Koç ve Ontaş, 2020; Öner Sünkür ve Gezer, 2013; Özdemir, Altıok ve Baki, 2015). Ancak alanyazında İHYD öğretim programının taksonomik açıdan incelendiği ve irdelendiği hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Özellikle 2018 yılında MEB'in yaptığı program güncellemeleri sonrasında her dersin öğretim programında olduğu gibi İHYD dersinin de öğretim programının çeşitli açılardan incelenmesi ve değerlendirilmesine önemle ihtiyaç

duyulmaktadır. Öte yandan alanyazında bir öğretim programındaki kazanımların sadece bilişsel alanda bulunamayacağı; dolayısıyla da yapılacak incelemelerde Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerinin beraber kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Burak, 2017). Bu ihtiyaç ve gereklilikler doğrultusunda gerçekleştirilen bu çalışmada 2018 İHYD dersi öğretim programı kazanımlarının Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerine göre incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada aşağıda verilen sorulara yanıtlar aranmış, elde edilen bulgular programın amaçları kapsamında tartışılmış ve “iyi vatandaş” yetiştirme hedefi doğrultusunda da değerlendirilmiştir. 2018 İlkokul 4. Sınıf İHYD dersi Öğretim Programı kazanımlarının;

- Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlarda dağılımı nasıldır?
- Bilişsel alanın bilgi boyutundaki dağılımı nasıldır?
- Bilişsel alanın bilişsel süreç boyutundaki dağılımı nasıldır?

Yukarıda belirtilen amaç ve araştırma soruları çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen bulgu ve sonuçların 2018 İHYD dersi kapsamında araştırma ve uygulama yapacak araştırmacılar ve öğretmenlere, ilerleyen yıllarda İHYD dersi öğretim programında güncellemeler yapacak MEB’e katkılar sağlaması beklenmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma araştırma amacına ve sorularına uygun olarak nitel araştırma yaklaşımında ve doküman incelemesi tekniğiyle modellenmiştir. Doküman inceleme, araştırılan olgu ya da olgular hakkındaki yazılı materyallerin belli ölçütlere göre incelenmesini sağlayan ve özellikle nitel araştırmalarda kullanılan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2014). Bu tekniğin işe koşulmasında Yıldırım ve Şimşek’in (2014) önerdiği doküman inceleme aşamaları izlenmiş ve araştırma süreci bu bağlamda yapılandırılmıştır. Bu kapsamda araştırma süreci; (i) dokümanlara erişim, (ii) orijinalliğini teyit etme, (iii) dokümanları anlama ve anlamlandırma, (iv) verileri analiz etme ve (v) veriyi kullanma aşamaları (Foster, 1995) doğrultusunda, (i) dokümanlara erişim ve dokümanların özellikleri ve (ii) dokümanları inceleme ve analiz etme aşamalarında yürütülmüştür. Aşağıda araştırma sürecinin yürütüldüğü aşamalar ayrıntılı olarak betimlenmiştir.

Dokümanlara Erişim ve Dokümanların Özellikleri

Bu aşama, Foster’ın (1995) doküman inceleme araştırmalarında önerdiği dokümanlara erişim, orijinalliğini teyit etme,

dokümanları anlama ve anlamlandırma (Yıldırım ve Şimşek, 2014) süreçlerini kapsayacak biçimde yürütülmüştür.

MEB tarafından 2018 yılında ilkokul 4. sınıflarda uygulamaya konulan İHYD öğretim programı, bu çalışmanın dokümanlarını oluşturmuştur. İlgili dokümanlara MEB'in resmi internet adresinden 11. Ocak 2021 tarihinde erişilmiştir¹. Çalışmanın dokümanlarını oluşturan İHYD dersi öğretim programı halihazırda yürürlükte bulunmaktadır; ancak programın taslağı 2017 yılında hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak 2018 yılına kadar paydaşların görüşlerine sunulmuş ve alınan dönütlere göre yapılandırılarak uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmada kullanılan İHYD dersi öğretim programı 20 sayfa ebadında, dijital bir kopyadır. İlgili dokümanda genel olarak uygulanan öğretim programlarının amaçları, perspektifleri, ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, bireysel gelişim ve öğretim programlarının ilişkisine yer verilmiştir. Ayrıca İHYD dersinin genel amaçları, uygulanan öğretimde değerler eğitimi, öğretim programının yapısı, uygulamalarda öğretmenlerin dikkat etmesi gereken hususlar, kazanım ve kazanımların öğretimine yönelik açıklamalar bulunmaktadır.

İlgili dokümanda yer alan kazanımlar bu çalışmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda İHYD öğretim programında yer alan 29 kazanım bu çalışmanın temel odağı kabul edilmiş; programda yer alan diğer hususlar ise temel veri kaynağı olan kazanımları açıklayıcı ve destekleyici bir veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Dokümanları İnceleme Ve Analiz Etme

Bu aşama, Foster'ın (1995) doküman inceleme araştırmalarında önerdiği dokümanlara erişim, orijinalliğini teyit etme, dokümanları anlama ve anlamlandırma süreçlerinin devamı olan verileri analiz etme ve veriyi kullanma (Yıldırım ve Şimşek, 2014) süreçlerini kapsayacak biçimde yürütülmüştür.

İlgili öğretim programında bulunan 29 kazanım Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerinin ölçütleri bağlamında incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bloom Taksonomisine göre kazanım ifadeleri bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlarda incelenmiş, Revize Bloom Taksonomisine göre ise bilişsel alanın bilgi ve bilişsel boyut süreçleri alanlarında incelemeler yapılmıştır. Bloom taksonomisine göre yapılan inceleme görgül olarak gerçekleştirilmiş, Revize Bloom Taksonomisine göre yapılan incelemeler de ise Anderson ve Krathwohl (2001) geliştirdiği iki boyutlu matris kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

¹ (<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=328>)

Kullanılan matris aşağıda sunulmuş ve devamında matrisi oluşturan süreçler ve basamakları tanımlanmıştır.

Tablo 1. Anderson ve Krathwohl (2001)' un İki Boyutlu Matrisi

Boyutlar	Bilişsel Süreç					
	1.Hatırla	2.Anla	3.Uygula	4.Çözümle	5.Değerlendir	6.Oluştur
A. Olgusal	A1	A2	A3	A4	A5	A6
B. Kavramsal	B1	B2	B3	B4	B5	B6
C. İşlemsel	C1	C2	C3	C4	C5	C6
D. Üstbilişsel	D1	D2	D3	D4	D5	D6

Anderson ve Krathwohl (2001) geliştirdiği iki boyutlu matris kazanım ifadelerinin değerlendirilmesi ve incelenmesinde kullanılan bir araçtır. Bu araçla bilişsel alanda yer alan kazanımlar iki boyutlu bir biçimde incelenebilmektedir. Matrisin ilk boyutu kazanımın hedeflediği zihinsel beceri gücünü hiyerarşik olarak tanımlayan altı basamaktan oluşmaktadır. Bu basamaklar en alt düzeyden en üst ve karmaşık zihinsel sürece doğru; hatırla, anla, uygula, çözümü, değerlendirme ve oluştur şeklinden sıralanmaktadır. Matrisin ikinci boyutu ise kazanımın hedeflediği konu alanının kapsamını holistik olarak tanımlayan dört basamaktan oluşmaktadır. Bu basamaklar en basitten en karmaşık konu alanına doğru olgusal, kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel şeklinde sıralanmaktadır. Bu matris kullanılarak bilişsel alanda olduğu bilinen bir kazanımın hedeflediği zihinsel beceri gücü ve konu alanı yapısı hakkında aynı anda çıkarımlar yapılabilmektedir.

Bu çalışmanın veri analiz birimi İHYD dersi öğretim programında bulunan kazanım cümleleridir. Bu kapsamda programda bulunan 29 kazanım ifadesi öncelikle araştırmacıların ortak yaklaşımı ile Bloom Taksonomisine göre analiz edilmiştir. Analiz sonucunda kazanımlar bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlara göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra bilişsel alanda bulunduğu karar verilen kazanımlar, Anderson ve Krathwohl (2001) geliştirdiği iki boyutlu matris kullanılarak Revize Bloom Taksonomisine göre araştırmacılar tarafından bağımsız olarak analiz edilmiştir. Analizlerde kazanım cümleleri semantik olarak irdelenerek Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerine göre analiz edilmiştir. Ardışık olarak her iki taksonomiye göre yapılan analizlerde elde edilen bulgular taksonomilerin boyutları altında temalaştırılmış ve kazanımların bu temalar altındaki dağılımları frekans ve yüzdelerle tablolar oluşturularak sunulmuştur.

Analiz birimi olan kazanım cümleleri semantik olarak isim ve/veya fiil kısımları üzerinden incelenmiştir. Kazanım cümlesinde yer alan isim kısmı öğrenci *ne biliyor?* sorusunun yanıtını olarak bilgi boyutunda, fiil kısmı ise öğrenci *nasıl düşünüyor?* sorusunun yanıtı olarak bilişsel süreç boyutunda yapılan incelemelerde kullanılmıştır. Bloom Taksonomisine göre yapılan incelemelerde kazanımların fiil ifadesi, Revize Bloom Taksonomisine göre yapılan incelemelerde ise kazanımların hem isim ve hem de fiil ifadeleri dikkate alınmıştır. Veri analizinde örneğin: “4.2.6. Hak ve özgürlüklere saygı gösterir.” Kazanım cümlesi Bloom Taksonomisine göre kazanımın fiil ifadesi üzerinden analiz edilmiştir. Bu kazanımın fiili olan “... saygı gösterir.” ifadesinin semantik incelenmesi neticesinde, bu kazanımın duyuşsal alanda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda da aynı kazanım Revize Bloom Taksonomisine göre ikinci defa incelenmiştir. Bir başka analiz örneğinde ise “4.5.1. Kural kavramını sorgular.” kazanım cümlesi ilk önce fiil ifadesi bağlamında Bloom Taksonomisine göre incelenmiştir. Bu kazanımın fiili olan “... sorgular.” ifadesinin semantik incelenmesi neticesinde, bu kazanımın bilişsel alanda yer aldığı saptanmıştır. Buradan hareketle de bilişsel alanda olduğu tespit edilen bu kazanım yeniden Revize Bloom Taksonomisine göre çözümlenmiştir. Bilişsel alanda bulunan “4.5.1. Kural kavramını sorgular.” kazanımının semantik olarak incelenmesi için kazanım cümlesi isim ve fiil ifadelerine ayrılmıştır. İlgili kazanımın isim kısmı olan “... kural kavramını ...” ifadesi Revize Bloom Taksonomisinin bilgi boyutuna göre semantik olarak incelenmiş ve bu kazanımın kavramsal bilgi basamağında bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca aynı kazanımın fiili olan “... sorgular.” ifadesi Revize Bloom Taksonomisinin bilişsel süreç boyutuna göre semantik olarak incelenmiş ve bu kazanımın da çözümle basamağında bulunduğu belirlenmiştir. Bunlardan hareketle ilgili programda bulunan “5.1. Kural kavramını sorgular.” kazanımının kavramsal bilgi ve çözümle bilişsel süreciyle tanımlandığı belirlenmiş ve kazanım analizlerde kullanılan matrisin B4 hücreğine işlenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik İşlemleri

Bu çalışmanın geçerliği ve güvenirlüğünü sağlayabilmek için bir dizi işlem yapılmıştır. Çalışmada nicel araştırmalardaki iç geçerlik yerine inandırıcılık, dış geçerlik yerine aktarılabilirlik, iç güvenirlük yerine tutarlılık ve dış güvenirlük yerine teyit edilebilirlik ölçütleri kullanılmıştır (Lincoln ve Guba, 1985). Çalışmanın inandırıcılığını ve aktarılabilirliğini sağlayabilmek için veri kaynağı olarak kullanılan dokümanları oluşturan öğretim programına nasıl ve ne zaman

ulaşıldığı, özellikleri, analiz birimleri ve analiz süreci ayrıntılı olarak betimlenmiş ve analizler sonucunda kazanımlar ifadelerinin taksonomik sınıflandırılması açıkça sunulmuştur (bakınız Ek-1).

Çalışmanın tutarlılığını sağlayabilmek için analiz öncesi ve sonrası tutarlılık incelemesi yapılmıştır. Analizler öncesinde araştırmacılar arasındaki tutarlılığı ortaya koyabilmek için bir hazırlık çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu hazırlık çalışmasında İHYD dersi öğretim programı dışında; ancak ilgili programla amaç, konu ve kapsam açısından yakın olduğu düşünülen 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim programı kullanılmıştır. Bu programın *Etkin Vatandaşlık* ünitesinde yer alan kazanımlar bu araştırmanın ölçütlerine göre araştırmacılar tarafından incelenmiş ve analiz edilmiştir. Analizler öncesinde gerçekleştirilen hazırlık çalışmasında kullanılan kazanımlar ve bu kazanımların araştırmacılar tarafından sınıflandırılması sonucunda elde edilen bulgular aşağıda Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Hazırlık Çalışmasında Araştırmacıların Uyumunun İncelenmesi

Kazanımlar	Bloom Taksonomisi		Revize Taksonomisi		Bloom	Uyum
	*	**	*	**		
SB.4.6.1. Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir.	Bilişsel	Bilişsel	Kavramsal bilgi - kavrama	Kavramsal bilgi-hatırlama		Kısmi uyum
SB.4.6.2. Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır.	Duyuşsal	Duyuşsal	Bu kazanım bilişsel alanda olmadığı için bu aşamada incelenmemiştir.			Tam uyum
SB.4.6.3. Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir.	Bilişsel	Bilişsel	İşlemsel bilgi-kavrama	İşlemsel bilgi-kavrama		Tam uyum
SB.4.6.4. Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar.	Bilişsel	Bilişsel	Kavramsal bilgi-kavrama	Kavramsal bilgi-kavrama		Tam uyum

* araştırmacı 1; ** araştırmacı 2

Tablo 2’de asıl analizler öncesinde araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen bağımsız analizlerin yüksek düzeyde uyumlu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırmacıların, bu çalışma bağlamında ilgili kazanımları analiz edebilecek tutarlılığa sahip oldukları söylenebilir. Çalışmanın tutarlılığını sağlayabilmek için asıl analizler sonrasında da tutarlılık incelemesi yapılmıştır. Bu kapsamda Revize Bloom Taksonomisine göre bilgi ve bilişsel süreç boyutlarında yapılan incelemeler gözden geçirilmiş ve araştırmacıların bağımsız olarak gerçekleştirdikleri analizlerin tutarlılığı belirlenmiştir. Analizlerin tutarlılığı Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği “Güvenirlilik= Görüş Birliği/ (Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı)” tekniği ile hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre analizlerin tutarlılığının bilişsel süreç boyutunda

0.85 ve bilgi boyutunda 0.74 olduğu görülmüştür. Araştırmacıların analizlerinde tutarlı olmayan kazanımlar (bilgi boyutunda 7, bilişsel süreç boyutunda 4) yeniden gözden geçirilmiş ve görüş birliği ile kazanım ifadesinin taksonomideki yerine karar verilmiştir. Ayrıca yapılan analizler araştırmacılar dışında bir uzman (Eğitim Programları ve Öğretim alanında) tarafından incelenmiş, bu uzmanın da teyidi alınmıştır. Bunlardan hareketle çalışmada elde edilen bulguların tutarlılığının yüksek düzeyde teyit edilebilir olduğu söylenebilir

3. Bulgular

Bu çalışmada 4. sınıf İHYD dersi öğretim programında yer alan 29 kazanım araştırma sorularına yanıtlar oluşturacak şekilde öncelikle Bloom Taksonomisine göre çözümlenmiştir. Yapılan çözümlenmeler sonucunda 29 kazanım bilişsel alan, duyuşsal alan ve devinişel alanlarda değerlendirilmiştir. Daha sonra bu çözümlenmede bilişsel alanda olduğu saptanan kazanımlar ikincil bir değerlendirmeye Revize Bloom Taksonomisine göre yeniden analiz edilmiştir. Bu çalışmanın veri kaynağı olan 29 kazanımın Bloom Taksonomisine göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuş, devamında açıklanmıştır.

Tablo 3. İHYD Dersi Kazanımlarının Bloom Taksonomisine Göre Dağılımı

Kazanımın Alanı	n	%
Bilişsel	27	93.1
Duyuşsal	2	6.9
Devinişsel	0	0.00
Toplam	29	100

Tablo 3'te görüldüğü üzere programda yer alan 29 kazanımın %93.1'i (n= 27) *bilişsel*, %6.9'u (n= 2) ise *duyuşsal* alanda bulunmaktadır. Ayrıca programda devinişsel alanda hiç kazanım bulunmadığı görülmektedir. İHYD dersi öğretim programındaki kazanımların büyük çoğunluğunun bilişsel alanda bulunduğu saptanmıştır. Bilişsel alanda bulunduğu tespit edilen 27 kazanım, ikinci aşamada Revize Bloom Taksonomisine göre yeniden analiz edilmiştir. Bu analizlerde bilişsel alanda bulunan kazanımlar bilgi ve bilişsel süreç boyutları olarak iki kategorili bir yapıda değerlendirilmiştir. Bilişsel alanda yer alan 27 kazanımın Revize Bloom Taksonomisi göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 4 ve 5'te sunulmuştur.

Tablo 4. İHYD Dersi Kazanımlarının Revize Bloom Taksonomisine Göre Dağılımı

Bilgi	Bilişsel Süreç					
	1. Hatırla	2. Anla	3. Uygula	4. Çözümle	5. Değerlendir	6. Oluştur
A. Olgusal	4.6.1.	4.2.3. 4.2.4. 4.3.4. 4.3.5. 4.4.2.			4.2.7.	
	4.1.2. 4.3.3.	4.1.1. 4.1.4. 4.2.1. 4.3.2. 4.4.1. 4.4.4.		4.5.1.	4.5.2. 4.5.3.	
		4.6.2. 4.6.3. 4.6.4.				
		4.2.2. 4.6.5.				4.4.3. 4.5.4.
C. İşlemsel		4.1.3. 4.2.5.				
D. Üstbilişsel						

Tablo 4'e göre, kazanımlar bilgi boyutunun dört farklı alanında dağılım göstermektedir. İHYD programında bulunan 27 kazanımın 7'sinin *olgusal*, 14'ünün *kavramsal*, 4'ünün *işlemsel* ve 2'sinin *üstbilişsel bilgi* basamaklarında bulunduğu tespit edilmiştir. Kazanımların bilişsel süreç boyutunun beş farklı alanında dağılım göstermektedir. İHYD programında yer alan 27 kazanımın 3'ünün *hatırla*, 18'inin *anla*, 1'inin *çözümle*, 3'ünün *değerlendir* ve 2'sinin *oluştur* basamaklarında bulunduğu saptanmıştır. Bilişsel süreç boyutunun *uygula* basamağında hiçbir kazanım bulunmadığı tespit edilmiştir. Bilişsel alanda yer alan 27 kazanımın iki boyuttaki betimsel dağılımları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İHYD Dersi Kazanımlarının Revize Bloom Taksonomisinin İki Boyutundaki Dağılımı

Bilişsel Süreç	Bilgi								Toplam	
	Olgusal Bilgi		Kavramsal Bilgi		İşlemsel Bilgi		Üstbilişsel Bilgi		N	%
	n	%	n	%	n	%	n	%		
Hatırla	1	3.7	2	7.4	-	-	-	-	3	11.1
Anla	5	18.5	9	33.3	2	7.4	2	7.4	18	66.7
Uygula	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çözümle	-	-	1	3.7	-	-	-	-	1	3.7
Değerlendir	1	3.7	2	7.4	-	-	-	-	3	11.1
Oluştur	-	-	-	-	2	7.4	-	-	2	7.4
Toplam	7	25.9	14	51.9	4	14.8	2	7.4	27	100

Tablo 5’te bilişsel alanda bulunan 27 kazanımın Revize Bloom Taksonomisinin bilgi boyutunda ve bilişsel süreç boyutlarında heterojen bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Bilişsel alanda bulunan kazanımların %25.9’unun (n=7) *olgusal*, %51.9’unun (n=14) *kavramsal*, %14.8’inin (n=4) *işlemsel* ve %7.4’ünün (n=2) *üstbilişsel bilgi* basamaklarında bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca bu kazanımların %11.1’inin (n=3) *hatırla*, %66.7’sinin (n=18) *anla*, %3.7’sinin (n=1) *çözümle*, %11.1’inin (n=3) *değerlendir* ve %7.4’ünün’ (n=2) *oluştur* bilişsel süreç basamaklarında olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada İHYD öğretim programında bilişsel alanda yer alan kazanımların %77.8’i (n=21) alt düzey basamaklardaki düşünme becerilerini, %22.2’si (n=6) üst düzey basamaklardaki düşünme becerileri oluşturduğu saptanmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada İlkokul 4. sınıf İHYD dersi öğretim programındaki 29 kazanım Bloom ve Revize Bloom Taksonomisine göre incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda ulaşılan bulgulara göre İHYD programda yer alan kazanımların %93.1’i (n=27) bilişsel alanda ve %6.9’u (n=2) duyuşsal alanda olduğu görülmüştür. Ayrıca devinişsel alanda hiçbir kazanımın bulunmadığı tespit edilmiştir. 2018 yılında güncellenen İHYD dersi öğretim programıyla genel olarak öğrencilere insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili kavramsal bilginin öğretilmesiyle birlikte temel değerlerin kazandırılması; böylece öğrencilerin bu bilgi ve değerleri bir yaşam biçimi ve kültür hâline getirmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2018). Dolayısıyla programa göre “iyi vatandaş” insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili kavramsal bilgiye sahip olan, temel değerleri benimseyen ve bu bilgi ve değerleri yaşam biçimi haline getiren bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada İHYD dersi öğretim programında bulunan kazanımların büyük çoğunluğunun bilişsel alanda yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bilişsel alan kavramsal bilginin zihinsel süreçler ve düşünme becerileri ile edinilmesini ifade etmektedir (Demirel, 2013). Dolayısıyla İHYD dersi öğretim programının ilgili konu alanında kavramsal bilgiye sahip “iyi vatandaş” yetiştirme amacına bu açıdan uygun olduğu söylenebilir. Ancak programda kavramsal bilgiyle beraber ilgili konu alanında temel değerleri benimseyen bireylerin yetiştirilmesi de amaçlanmaktadır. MEB (2018) ilgili öğretim programında “açık fikirlilik”, “adalet”, “arkadaşlık”, “dostluk”, “eşitlik”, “paylaşma”, “sevgi”, “aile birliğine önem verme”, “duyarlılık”, “güven”, “sabır”, “sorumluluk”, “saygı” ve “özgürlük” değerlerinin kazandırılmasını önemle vurgulanmaktadır

(MEB, 2018). Belirtilen bu değerler kapsamında programda değerler eğitiminin önemle vurgulandığı söylenebilir. Değerler eğitimi, bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanları içermektedir (Ekşi ve Katılmış, 2016). Bu bağlamda İHYD dersi öğretim programında bilgi temelinde bilişsel alanda kazanımların yeterli olduğu; ancak değerler eğitimi sağlayacak duygu temelinde duyuşsal kazanımların sınırlı olduğu söylenebilir. Öte yandan bu çalışmada elde edilen bulgulara göre İHYD dersi öğretim programında devinişsel alanda hiçbir kazanım bulunmadığı görülmüştür. Devinişsel alan motor aktiviteleri yapabilme, koordinasyon sağlama, taklit edebilme, uygulayabilme ve alışkanlık haline getirme gibi fiziksel davranışlar ve becerileri içermektedir (Senemoğlu, 2009). Bu MEB, İHYD dersi öğretim programı ile öğrencilere insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konusunda bilgi, beceri ve değerler kazandırmanın ötesinde bu bilgi, beceri ve değerleri öğrencilerin yaşam biçimi haline getirmesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla İHYD dersi öğretim programıyla uygulama becerisi ve uygulamaların da alışkanlık haline getirilmesi gibi üstel hedefler olduğu söylenebilir. Ancak uygulama ve alışkanlık kazandırmak daha çok devinişsel alanda tanımlanan kazanımlarla sağlanabilmektedir. Öte yandan günümüzde “iyi vatandaşlık” dijital vatandaşlık kavramıyla da ilişkili olarak tanımlanmaktadır. Dijital vatandaşlık, günümüz teknolojilerini kullanma noktasında hak ve sorumluluklarını benimsemek ve bu teknolojileri etkin biçimde kullanmak olarak ifade edilmektedir (Aldemir ve Avşar, 2020). Buna göre günümüzde “iyi vatandaş” kavramı çerçevesinde dijital vatandaş bireyler yetiştirebilmek için bilişsel ve devinişsel alanlarda kazanımlara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. İHYD dersi öğretim programı bu noktada bilişsel alanda kazanım açısından yeterlilik gösterirken devinişsel alanda sınırlılık göstermektedir. Bunlardan hareketle önümüzdeki yıllarda MEB’in güncelleyeceği İHYD programının insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili kavramsal bilgiye sahip olan ve temel değerleri benimseyen ve yaşam biçimi haline getiren bireyler olarak tanımladığı “iyi vatandaş” yetiştirme amacına hizmet etmesi için duyuşsal alanda daha fazla kazanıma yer verilmesi ve devinişsel alanda kazanımlar tanımlaması önerilmektedir.

Bu çalışmada bilişsel alanda bulunduğu tespit edilen 27 kazanımın %25.9’unun (n=7) *olgusal*, %51.9’unun (n=14) *kavramsal*, %14.8’inin (n=4) *işlemsel* ve %7.4’ünün (n=2) ise *üstbilişsel bilgi* basamaklarında bulunduğu saptanmıştır. Bu bağlamda İHYD dersi öğretim programındaki kazanımların çoğunlukla *olgusal* ve *kavramsal* bilgi basamaklarında yer aldığı görülmüştür (%77.8, n=21). Bilişsel alanın *olgusal* bilgi basamağı bir disiplin hakkında bilgi sahibi olmak;

kavramsal bilgi basamağı ise bir yapıdaki temel öğelerin birlikte işlenmesini sağlayan ilişkileri kurabilmek olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2013). Başka bir açıdan olgusal ve kavramsal bilgi bir disiplinin temeli olan kavramları ve kavramlar arasındaki ilişkinin kazandırılmasına hizmet etmektedir. Dolayısıyla bu açıdan İHYD dersi öğretim programının ilgili konu alanında kavramsal bilgiye sahip “iyi vatandaş” yetiştirme amacına uygun olduğu söylenebilir. Öte yandan 2018 İHYD dersi öğretim programı sonunda ulaşılması istenen temel hedeflerden birinin de öğrencilerin ilgili dersin bilgi ve değerleri bir yaşam biçimi ve kültür hâline getirmelerini sağlamak vurgulanmaktadır (MEB, 2018). Programda vurgulanan bu amacın uygulamaya ve yaşantıya dönük olduğu söylenebilir. Zira bilişsel alanın işlemsel ve üstbilişsel bilgi basamakları uygulamaya, yaşantıya ve bunların benimsenmesine yönelik kazanımları ifade etmektedir (Demirel, 2013). Dolayısıyla İHYD dersi öğretim programının ilgili konu alanında uygulamaya ve yaşantıya dönük olarak “iyi vatandaş” yetiştirme amacına uygun olduğu söylenebilir. Ancak belirtilen amaca hizmet edecek kazanımların sayısal anlamda az olması (%22.2, n=6) bir sınırlılık olarak düşünülmemelidir. Çünkü İHYD dersi öğretim programında öncelikli olarak öğrencilere kavramsal bilginin öğretilmesi ve temel değerlerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda programın ilk hedefinin ilgili disiplin yoluyla vatandaşlık eğitiminde bir temel oluşturmak ve ileri bir hedef olarak da kavramların ve değerlerinin yaşantı haline getirilmesi amaçlandığı söylenebilir. Bu açıdan kavramsal ve olgusal bilgi basamağında daha fazla kazanım olması beklenen bir durumdur.

Bu çalışmada bilişsel alanda bulunduğu tespit edilen 27 kazanımın %11.1’inin (n=3) *hatırla*, %66.7’sinin (n=18) *anla*, %3.7’sinin (n=1) *çözümle*, %11.1’inin (n=3) *değerlendir* ve %7.4’ünün (n=2) ise *oluştur* bilişsel süreç basamaklarında olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda İHYD dersi öğretim programındaki kazanımların çoğunlukla alt düzey (*hatırla* ve *anla*) düşünme basamaklarında yer aldığı görülmüştür (%77.8, n=21). Bilişsel alanın *hatırla* basamağı bir disiplinle ilgili olgu, kavram ve ilkelerin tanınması ve anımsanması; *anla* basamağı ise bu olgu, kavram ve ilkelerin kavranması yani daha önce öğrenilenlerle ilişkilendirilerek kalıcı öğrenme sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2013). Dolayısıyla bilişsel alanın *hatırla* ve *anla* gibi alt düzey düşünme becerilerini içeren kazanımlarıyla öğrencilere ilgili disiplinin temel bilgi, beceri ve değerlerinin kazandırılması amacına hizmet ettiği düşünülebilir. 2018 yılında güncellenen İHYD programında kavramsal bilginin öğretilmesinin yanında insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili temel değerleri

kazandırmayı amaçlamaktadır (MEB, 2018). Bu bağlamda 2018 İHYD dersi öğretim programındaki kazanımlar bilişsel alanın düşünme basamaklarına göre değerlendirildiğinde, ilgili programın tanımladığı bağlamda “iyi vatandaş” yetiştirme amacına uygun olduğu söylenebilir.

2018 İHYD dersi öğretim programı kazanımları genel olarak değerlendirildiğinde, kazanımların bilişsel alanda yoğunlaştığı, kazanımların bilişsel alanın bilgi boyutunda daha çok olgusal ve kavramsal bilgi basamaklarını içerdiği ve bilişsel süreç basamaklarında ise daha çok hatırla ve anla basamaklarından oluştuğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda kazanımların daha çok zihinsel süreçlere, ilgili disiplinin temel değer, beceri ve kavramsal bilgilerini kazandırmaya ve bu değeri, beceri ve kavramsal bilgileri anlama, anımsama ve kavrama amacına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kazanımların, İHYD dersi öğretim programının tanımladığı “iyi vatandaş” yetiştirme amacına genel olarak uygun olduğu düşünülmektedir. Ancak günümüzde “iyi vatandaşın” genel olarak insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili kavramları ve değerleri tanıyan, hak ve sorumluluklarını bilen ve benimseyen olan kişi olmakla beraber eleştirel düşünen, toplumsal olaylara katılım gösteren, çevreye-doğaya karşı duyarlı olan kişi olarak tanımlanmaktadır (Güven, Tertemiz ve Bulut, 2009; Kızılay, 2015; Yeşilbursa, 2015). Ayrıca küresel vatandaşlık, dijital vatandaşlık, dünya vatandaşlığı gibi “iyi vatandaşın” tanımlanmasında kullanılan alt kimliklerin tanımlandığı da unutulmamalıdır. Bu bağlamda ileride MEB tarafından güncellenmesi düşünülen İHYD programında eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünceleri destekleyecek bilişsel süreç anlamında daha üst düzey (çözümle, değerlendir ve oluştur), toplumsal olaylara katılımın nasıl sağlanacağına (işlemsel bilgi) ve insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramlarını ve değerlerini benimsemeye yönelik daha üst düzey bilgi basamaklarına (işlemsel ve üst bilişsel bilgi) hizmet eden kazanım sayılarının artırılması önerilmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, İHYD dersi öğretim programında yapılması planlanan izleme, değerlendirme ve güncellemeler için oldukça önemlidir. Ancak bu çalışmada İHYD dersi öğretim programının sadece bir boyutunu oluşturan kazanımlar açısından bir değerlendirme yapılmış, programın diğer öğeleri ve uygulamalardaki yansımaları göz ardı edilmiştir. Zira öğretim programları sadece kazanımlar doğrultusunda sabit bir plan olmaktan ziyade öğretmenlerin, öğrencilerin ve çevrenin özelliklerine göre esnetilebilen kullanışlı ve canlı bir yapısı olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada özellikle İHYD dersini sınıflarında uygulayan öğretmenlerden de görüşler alınması ve bu çalışmada elde edilen bulgularla karşılaştırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aldemir, C. ve Avşar, M. (2020). Pandemi Döneminde Dijital Vatandaşlık Uygulamaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2, 148-169.
- Anderson, L. W., & Krathwohl, D.R. (Eds.). (2001). *Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Arı, A. ve Gökler, Z. S. (2012). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Kazanımları ve SBS Sorularının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Niğde, 2012.
- Aslan, S. ve Aybek, B. (2018). Sınıf Öğretmenlerinin İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38 (1), 233-262.
- Balbağ, N. L., Gürdoğan Bayır, Ö ve Ersoy, A. F. (2017). İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor?. *Sakarya University Journal of Education*, 7 (1), 223-241.
- Baysal, Z. N., Tezcan, Ö. ve Araç, K. E. (2018). Türkiye ve Almanya-Hamburg Hayat Bilgisi Dersinin Karşılaştırılması: Genel Bir Bakış. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11 (1), 117-134.
- Bekdemir, M. ve Selim, Y. (2008). Revize Edilmiş Bloom Taksonomisi ve Cebir Öğrenme Alanı Örneğinde Uygulaması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 185-196.
- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives, the Classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain*. New York: David McKay Company.
- Burak, D. (2017). 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Bloom ve Revize Edilmiş Bloom Taksonomilerine Göre Değerlendirilmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11 (21), 44-58.
- Bümen, T. N. (2006). Program Geliştirmede Bir Dönüm Noktası: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 31 (142), 3-14.
- Büyükalın F., S. ve Baysal, S. (2019). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 234-253. doi: 10.17679/inuefd.435796

- Crowe A., Dirks C., & Wenderoth, M. P. (2008). Biology in Bloom: Implementing Bloom's Taxonomy to Enhance Student Learning in Biology. *CBE Life Sciences Education*, 7, 368–381.
- Demirel, Ö. (2012). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2013). *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya* (20. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Doğan, Y. ve Burak, D. (2018). 4. Sınıf Fen Bilimleri Dersi Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12 (23), 34-56. doi: 10.29329/mjer.2018.138.3
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2007). Öğretim Amaçlarının Belirlenmesi, İfade Edilmesi ve Uygun İçeriğin Seçilmesi. A. Doğanay (Ed.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s. 37-81). Ankara: PegemA Yayınları.
- Doğanyığıt, S, ve Afacan, Ş. (2020). Müzik Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının “Yenilenen Bloom Taksonomisine” Göre İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (3) , 517-528. doi:10.17860/mersinefd.735002
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). *Uygulama Örnekleriyle: Değerler Eğitimi*. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Forster, N. (1995). The Analysis of Company Documentation. C. Cassell & G. Symon (Eds). *Qualitative methods in organizational research: A practical guide*. London: Sage Publications.
- Gezer, M., Şahin, İ. F., Öner Sünkür, M. ve Meral, E. (2014). 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 433-455.
- Gözütok, F. D. ve Alkın S. (2008). Human Rights and Citizenship Education in Elementary Education Curricula. *World Applied Sciences Journal*, 4 (2), 225-232.
- Gültekin, M. ve Burak, D. (2019). 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Bloom ve Revize Bloom Taksonomilerine Göre İncelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (18), 121-140. doi: 10.31834/kilissbd.597408

- Gürel, D. (2016). Sınıf ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Görüşlerinin Karşılıklı Olarak İncelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17 (3), 641-660.
- Güven, S., Tertemiz, N. ve Bulut, P. (2009). Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Öğretmen Görüşleri. *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Çanakkale: 1-3 Mayıs 2009. Erişim: <http://Oc.Eab.Org.Tr/Egtconf/Pdfkitap/Pdf/181.Pdf>
- Haçat Oğuz, S. ve Demir, F. B. (2017). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 1-17.
- Hamurcu, G. C. ve Ekinci, F. (2020). Ortaokul 5. Sınıf İngilizce Ders Programının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (73), 716-729.
- Kablan, Z., Baran, T. ve Hazer, Ö. (2013). İlköğretim Matematik 6-8 Öğretim Programında Hedeflenen Davranışların Bilişsel Süreçler Açısından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14 (1), 347-366.
- Kaçar, H. ve Kaçar, M. (2016). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğretmenlerinin Dördüncü Sınıf İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (7), 182-196.
- Karagöl, E. (2020). Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Güncel Türkçe Öğretim Programları. *Journal of Language Education and Research*, 6 (1), 56-71. doi: 10.31464/jlere.666641
- Karagül, A. ve Oral, B. (2020). Ortaöğretim Fransızca Dersi Öğretim Programının A1.1 Ve A1.2 Dil Düzeyi Hedeflerinin Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38 (1), 84-100.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmenim: Bana Göre İyi Vatandaş. *Turkish Studies*, 10 (11), 987-1006.
- Koc, E. S. ve Ontas, T. (2020). A Comparative Analysis of the 4th- and 5th-Grade Social Studies Curriculum According to Revised Bloom Taxonomy. *Cypriot Journal of Educational Science*. 15 (2), 292-304. doi: <https://doi.org/10.18844/cjes.v15i2.4799>
- Krathwohl, D. R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory into Practice*, 41 (4), 212-218.
- Krietzler, A., & Madaus, G. (1994). Empirical Investigations of the Hierarchical Structure of the Taxonomy. Anderson, L. and

- Sosniak, L. (Eds.) *Bloom 's Taxonomy: A Forty Year Retrospective* içinde (s. 64-81). Chicago: The National Society for the Study of Education.
- Kuş, Z. ve Aksu, A. (2017). Vatandaşlık Ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İnançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (8), 18-41.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Merey, Z., Karatekin, K. ve Kuş, Z. (2012). İlköğretimde Vatandaşlık Eğitimi: Karşılaştırmalı Kuramsal Bir Çalışma. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD)*, 32 (3), 795-821.
- Miles, M. B., & Huberman A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (2nd Edition). California: Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı* (İlkokul 4. Sınıflar). Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Öner Sünkür, M. ve Gezer, M. (2013). Fen Bilimleri Dersi Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi. *4th International Conference on New Horizons in Education (İNTE)*, 25-27 Haziran 2013, Roma, İtalya.
- Özdemir, S. M. (2014). Eğitimde Program Geliştirme ve Program Geliştirme Süreçlerinin Unsurları. G. Ocak (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde (s. 57-117). Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, S. M., Altıok, S. ve Baki, N. (2015). Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisine Göre Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kazanımlarının İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 363-375.
- Öztürk, C., İbrahimoglu, Z. ve Yıldırım, G. (2019). *Kuramsal Temeller ve Güncel Tartışmalar Işığında: 21. Yüzyılda Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sağlam, H. İ. ve Hayal, M. A. (2015). Sınıf Öğretmenlerinin İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersinin İlkokul 4. Sınıfta Yer Almasına İlişkin Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 207-217.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Shane, H. G. (1981). Significant Writings That Have Influenced the Curriculum: 1906-81. *Phi Delta Kappan*, 63, 311-314.
- Yeşilbursa, C. C. (2015). Turkish Pre-Service Social Studies Teachers'perceptions of Good Cizitezship. *Academic Journals*, 10 (5), 634-640.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2014). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdabakan, İ. (2012). Bloom'un Revize Edilen Taksonomisinin Eğitimde Ölçme ve Değerlendirmeye Etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 327-348.
- Zabun, E. (2018). *Vatandaşlık Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Türkiye, Fransa*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

EK-1

2018 İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı Kazanımları ve Taksonomilere Göre Dağılımı

- 4.1.1. İnsan olmanın niteliklerini açıklar. B2
- 4.1.2. İnsanın doğuştan gelen temel ve vazgeçilmez hakları olduğunu bilir. B1
- 4.1.3. Haklarına kendi yaşamından örnekler verir. D2
- 4.1.4. Çocuk ile yetişkin arasındaki farkları açıklar. B2
- 4.2.1. Hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi fark eder. B2
- 4.2.2. İnsan olma sorumluluğunu taşımanın yollarını açıklar. C2
- 4.2.3. Hak ve özgürlüklerini kullanabilen ve kullanamayan çocukların yaşantılarını karşılaştırır. A2
- 4.2.4. Hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumlarda hissettiklerini ifade eder. A2
- 4.2.5. Hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumların çözümünde ne tür sorumluluklar üstlenebileceğine ilişkin örnekler verir. D2
- 4.2.6. Hak ve özgürlüklere saygı gösterir. DUYUŞSAL
- 4.2.7. Hak ve özgürlüklerin kullanılmasının birlikte yaşama kültürüne etkisini değerlendirir. A5
- 4.3.1. İnsanların farklılıklarına saygı gösterir. DUYUŞSAL
- 4.3.2. Adalet ve eşitlik kavramlarını birbiriyle ilişkili olarak açıklar. B2
- 4.3.3. İnsanların hak ve özgürlükler bakımından eşit olduğunu bilir. B1
- 4.3.4. Adaletin veya eşitliğin sağlandığı ve sağlanamadığı durumları karşılaştırır. A2
- 4.3.5. Adil veya eşit davranılmadığında insanlarda oluşabilecek duyguları açıklar. A2
- 4.4.1. İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkların nedenlerini açıklar. B2

- 4.4.2. UzlaşI gerektiren ve gerektirmeyen durumları karşılaştırır. A2
- 4.4.3. Anlaşmazlıkları çözmek için uzlaşI yolları arar. C6
- 4.4.4. Anlaşmazlık ve uzlaşI durumlarının sonuçlarını örneklerle karşılaştırır. B2
- 4.5.1. Kural kavramını sorgular. B4
- 4.5.2. Kuralın, özgürlük ve hak arasındaki ilişkiye etkisini değerlendirir. B5
- 4.5.3. Kurallara uymanın toplumsal ahenge ve birlikte yaşamaya olan katkısını değerlendirir. B5
- 4.5.4. Kuralların uygulanmasına katkı sağlar. C6
- 4.6.1. Birlikte yaşamak için bir yurda ihtiyaç olduğunu bilir. A1
- 4.6.2. Birlikte yaşayabilmek için düzenleyici bir kuruma ihtiyaç olduğunu kavrar. B2
- 4.6.3. Devletin yurttaşlarına karşı sorumluluklarını açıklar. B2
- 4.6.4. Yurttaş olmanın sorumluluklarını açıklar. B2
- 4.6.5. Birlikte yaşama kültürünün günlük hayattaki yansımalarına örnekler verir. C2